

Som mange ved afløstes venskabet mellem den konservative Thomas Mann og hans fire år ældre, politisk radikale forfatterbroder Heinrich af åben fjendtlighed som følge af Første Verdenskrigs udbrud og divergerende reaktioner på denne begivenhed. Jeg vil sige lidt om dette med forfatteres ord "intime" aspekt af *Betragtningernes* produktionshistorie og dernæst redegøre kort for værkets - nødvendigvis ensidige - videreførelse af broderstriden over næsten 600 sider

Har man læst andre essays af Thomas Mann, og noteret sig den urbane tone og overbliksgivende hjælpsomhed, der præger henvendelsen til publikum uanset hvor tankeanstrengende og sindsbevægende emner han befatter sig med, vil *Betragtninger* berede ikke så få overraskelser.

Tonen bliver hadsk – og argumentationen nødtørftig - i samme grad som den kritiske opmærksomhed forskydes fra den politiske oplysning, Heinrich Mann hylder, til dennes person, altså skrider fra det principielle til det private.

At dvæle ved værkets mere eller mindre usaglige elementer, som jeg næppe undgår at gøre, kan forsvares med deres store betydning for dets markante individualitet. Hvad disse bestanddele i øvrigt rummer af underholdningspotentiale ikke mindst når forfatterens giftigt virtuose pen er involveret kan man naturligvis kun få indtryk af ved at læse teksten.

Hver især forsynet med en klækkelig arv blev brødrene Mann efter faderens død og familiefirmaets likvidering i stand til at hengive sig til forfattergerningen – ofte under månedlange udlandsophold på fælles adresse. Thomas Mann så i starten op til sin ældre broder, som allerede havde udgivet en række fiktioner, da han selv debuterede som romanforfatter 1901 med *Buddenbrooks*.

Forholdet og sammenholdet blev imidlertid anspændt efterhånden som forskellen mellem deres respektive gemytter og livsanskuelser trådte i relief. Rollemodellen forvandles pø om pø til *Betragtningernes* "antitype".

Med en tidligt udviklet forkærlighed for antitetiske modstillinger, definerede Thomas sig selv som "germansk" over for den "romanske" Heinrich og tog sin nationale identitet anderledes alvorligt end denne, der foretrak at tilbringe livet i Sydeuropa, og som meget generationstypisk dyrkede Nietzsches "ryggesløse" renæssancemenneske – i decideret modsætning til ham selv, der primært beundrede Nietzsche som moralist og psykolog. Thomas Manns indvendinger mod den flamboyante sanselighed der gik i svang i Heinrichs romaner, illustrerer kløften mellem sidstnævntes snart fejrende, snart klinisk-affortryllende seksualitetsbegreb og hans egen metafysiske forståelse af erotik som en dæmonisk realitet. En række kritiske notater rubriceret som Anti-Heinrich bevidner broderens funktions som en sammenligningspartner, der dannede afsæt for hans egne bestræbelser på dialektisk-negativt at afgrænse sig selv som kunstner.

Heinrich Manns tiltagende politisk-radikale orientering i løbet af århundredets første årti, havde Thomas ligeledes havde svært ved at acceptere, generelt tilfreds, som han var, med sin ganske privilegerede tilværelse i den velsmurte wilhelminske kejsersstat. Broderen havde i 1895 virket som chefredaktør for et notorisk antisemitisk og reaktionært blad, som også Thomas undertiden stillede sit talent til rådighed for. Dette tvivlsomme udgangspunkt for en karriere som politisk opinionsdanner skulle udgøre en væsentlig grund til at denne sidenhen – fx i *Betragtninger* - rejste tvivl om troværdigheden af Heinrichs revolutionære ildhu.

Tonen blev skarpere i takt med at de i livsform og aspirationer fjernede sig fra hinanden. Hvad Heinrich Mann betragtede som borgerlig konformitet hos den yngre mand – hans ægteskab ind i en stenrig familie – forklarede denne som et etisk valg, begrundet i opfattelsen af et forpligtende livsfællesskab – af "streng lykke" - som vigtigere end erotisk passion, idet han bittert erklærede, at Heinrich altid var så "absolut" – altså selvretfærdigt skråsikker.

Den litterære kunst at udlevere en nær slægtning og "antitype", hvis identitet anes gennem diverse sproglige tilsløringer, og som det store essay er en lang demonstration af, gør sig snart gældende i begges fiktioner.

Og på en måde der afspejler det åndelige klima omkring århundredeskiftet, hvor livsduelighed rangerede som en egenskab, det var beskæmmende at mangle: Romanen *Kongelig højhed* skulle således rumme et portræt af Heinrich Mann, der skildret som verdensfjern, sygelig og farveløs synes komplet uegnet til dionysisk selvudfoldelse, mens forfatterens alterego har tilstrækkelig megen føling med "folket", dette livets indbegreb, til at kunne repræsentere det i sin egenskab af fyrste. Den ufordelagtigt portrætterede skulle have givet igen med novellen: "Pæderastens hævn".

Med essaysamlingen "Geist und Tat" – altså ånd og handling – træder Heinrich Mann 1910 definitivt i karakter som politisk engageret forfatter. "Åndsmennesket må handle" lyder programerklæringen. Ingen kunne være mere uenig end Schopenhauer-disciplen Thomas Mann, der afviste verdensforbedrende projekter som anmassende og destruktive. Det rette forhold mellem ånd og handling - forening eller adskillelse - kan uden overdrivelse hævdes at være omdrejningspunktet for den u-eller antipolitiske polemik i *Betragtninger*.

Manns første meningsudveksling om krigen med broderen samt hans publicistiske virksomhed – der dokumenterer en klar solidaritet med Tyskland som militær magt - berøres summarisk i forordet til dette udvalg. Det samme er tilfældet med Heinrich Manns såkaldte Zola-essay, der udover at tillægge skribentens egen nation det fulde ansvar for en katastrofal krig retter skytset mod den delmængde af tyske intellektuelle, som angiveligt opmuntrer den begejstrede folkestemning. Samt antyder diverse tarvelige motiver til disses "forræderi mod ånden". Beskyldningen om amoralsk æsteticisme og opportunistik var ikke det eneste udfald i dette essay, Thomas Mann gjorde ret at opfatte som en krænkelse med klar adresse til ham selv.

Hovedpersonen i *Betragtninger*, et navnløst væsen kaldet "civilisationslitteraten", er tydeligvis konciperet og udformet med en konkret model in mente og under flittig brug af Anti-Heinrich notater.

En af denne figurs mest fremtrædende egenskaber er hans monomane had til Tyskland, der i hans øjne inkarnerer selve magten og uretten. Skønt tysk af oprindelse, sprog og statsborgerskab har han, hvad, sympatier og loyaliteter angår, restløst gjort sig til franskmand, til borger i

republikkens klassiske hjemland. Hans **totale** sindelagsskifte og **helhjertede** favorisering af den nationale fjende, hvis militære slagkraft han påstås at henrykkes over, viser ham som domineret af en rigid sort-hvid tankegang.

Som pacifist, betoner teksten, afviger han fra den franske forfatter Romain Rolland, der i sin bog *Au-Dessus de La Melee*, altså "oven over sumpen", upartisk dadler og formaner begge de stridende parter. Civilisationslitteraten "placere sig *i* tumulten – men på fjendens side", står der med kursiverede præpositioner. Ikke tale om, at hans hjerte kunne befinde sig her **og** der. Altså ingen ambivalens, ingen tvivl, ingen kritisk selvrefleksion, ingen sans for paradokser, tvetydighed, nuancer og indre modsigelser - altså ingen af de dyder Th. Mann tilskriver sig selv og den tyske nationalkarakter.

Hvor retvisende er mon denne fremstilling? Beskyldningen mod Heinrich Mann om at ønske Tysklands militære nederlag, som – ifølge teksten – en slags erstatning for den revolution, der udeblev i 1848, er nok ikke grebet ud af luften. Intet tyder dog på andet end at Heinrich Mann ønskede det bedste for sine medborgere. Den forvrængende stilisering han underkastes udgør en retorisk strategi, der berøver ham den moralske fortjeneste rollen som fædrelandskritiker indebærer. Det vil være konsistent med Thomas Manns synsmåde at tillægge ham den opfattelse at kun den der finder det smerteligt at fordømme sine egne, kun den der for hvem kritik implicerer selvkritik, har ret til at fordømme og kritisere. Den ret besad han selv da han flere årtier senere påviste en affinitet mellem nazismen og den tyske romantik, som han elskede og gennemgribende var bestemt af. Den ret besidder han også nu, i 1916, al den stund han vel dybest set stadig holder af sin bror. Denne ret besidder civilisationslitteraten derimod ikke, da han har bragt sig så langt hinsides sin nationale identitet, at eventuelle tyske ugeringer, han ellers burde skamme sig over kun ville vække frydefuld forargelse. At han står alene på tysk grund med sine meninger, gør ham i øvrigt ikke heroisk, fastslår forfatteren. Det er nemlig komplet ufarligt at ytre dem – og originale er de heller ikke. For sådan tænker og mener Gud og hver mand i det fjendtlige udland.

Næppe nogen tvivl om at *Betragtningers* ophavsmand anskuer sin antipolitiske konservatisme som et adækvat svar på den forstemmende

indsigt i tilværelsen hans filosofiske mentor, Schopenhauer, havde bibragt ham og at han tog afstand fra den politiske oplysnings militante optimisme som et udtryk for manglende mod til at se sandheden i øjnene.

Hvis han ydermere skulle anse Heinrich Mann som et pragteksemplar på naiv politisk ønsketænkning, synes i hvert fald én litteraturforsker, nemlig Manfred Flügge, der har biograferet Heinrich Mann, at tilslutte sig denne vurdering. Sidstnævntes politiske standpunkt skulle have bestået i en uspecifik "fundamentalopposition", idet han generelt forstod meget lidt af og forholdt sig skeptisk til politik i snæver – pragmatisk – forstand, herunder til parlamentariske institutioner. Andre nutidige læsere kan finde løfterne om en "fuldstændig lys" fremtid, hvor lykke bliver en pligt, svært pinlige og notere sig 68seranstrøget over hans utopiske visioner, når fx frihed defineres som "fornuftens mænedans".

De vildfarelser på civilisationslitteratens side som *Betragtninger* gør op med kan løseligt inddeles i tre typer: 1. Den oplyste humanismes ufuldstændige menneskebillede. 2. Den antagelse at de liberale demokratier opfører sig mere humant end Tyskland. Og 3. Hans smigrende selvforståelse.

Mod vildfarelser af første type indvendes blandt andet at mennesket ikke kun stræber efter dyd og tam lykke, da det tillige har behov for at overvældes af tilværelsens mytiske grundmagter. At progressive politiske systemer skulle befordre et højere moralsk niveau, gendrives med en række chokerende konkrete eksempler på det modsatte, der for en stor del vedrører de vestlige allieredes tvivlsomme forhold til tidssvarende normer om civiliseret adfærd i krig.

Vi er nået til diskussionen af vildfarelse nummer tre, der blotlægger civilisationslitteratens sande natur. Her er det signifikant, at fænomenet "litteratur" - forstået i *Betragtningers* ånd som en civilisationsfremmede foreteelse - hævdes at have sin oprindelse i antikkens retoriske tradition. Den klassiske retoriske henvendelse er nemlig dels målrettet og rationelt entydig, dels teatralisk patosbetonet med hensyn til såvel sine sproglige som gestiske effekter. Anskuet kronologisk og groft sagt kan retorikkens målrationelle aspekt umiddelbart ses at forbinde sig med civilisationslitteratens rolle som aktivist (tekstens term; det teatraliske aspekt lader sig modsvarende knytte til hans tidligere identitet som en livsdyrkende sensualist, der i sin kunst frem for alt tilstræber den frapperende effekt.

Men, afslører forfatteren, det teatralisk-retoriske knytter sig *ligeledes* til hans aktuelle selvfremsstilling som radikal demokrat og dydig menneskehedssmigrer. At han *reelt ikke* har bevæget sig fra et ungdommeligt og "ryggesløst" stadium til et modent og forpligtende, at han kort og godt er forblevet den æstet, han klandrede forfatteren for at være, det er pointen i udvalgets næstsidste kapitel: "Æsteticistisk politik". Civilisationslitteratens retorisk-teatraliske positur formidles værket igennem på det anskueligste med talløse fremhævelser af hans selvsmagende kropssprog og stemmeføring, der ledsager og understøtter de flokskuløse udgydelser.

Dette professionelle karaktermord følges op af en motivanalyse. Antitypens effektjageri er dybest set - med tekstens ord: "perifer erotik", en afmagtsgestus der bunder i en indre brist, nemlig i fraværet af naturlig kærlighedsevne - i livshad og eskapisme. Kunne der mon være "intime" bevæggrunde til denne noget forhastede diagnose, som Thomas Mann for en dels vedkommende kunne have genkendt sig selv i? Ja, der var faktisk noget at hævne: I førømtalte Zola-essay står der nemlig, at en kunstner der er bestemt til at visne tidligt allerede som tyveårig vil tilpasse sig det borgerlige samfund. Mønsteret fra brødrenes ungdom gentager sig – atter med spørgsmålet om det sande og sunde forhold til livet som fokus.

Det er bemærkelsesværdigt at civilisationslitteraten på intet tidspunkt anklages for selv at producere politiske tendensfiktioner, skønt han inspirerer ringere talenter til at blamere sig med den slags. Det har sin forklaring. Af forfængelig frygt for at fremstå som moralprædikant undgår han angiveligt at lade hensigten skinne alt for tydeligt igennem, idet han forsyner sit talerør med et og andet patologisk træk, der rejser tvivl om dets dømmekraft. "Det står læseren frit for at tage det alvorligt" hedder det, "og lige så frit for ikke at tage det alvorligt." Selvsamme alternativ opnået ved en identisk – eller dog meget lignende – fortællestrategi antydes mere end en gang i *Betragtninger* som et karakteristisk fortrin for Thomas Manns egne konservative produkter. Og da er det i civilisationslitterær kontekst så uvederhæftige fænomen et udtryk for melankolsk beskedenhed og kaldes ironi.

Jeg var fristet til at slutte med en lille morale i retning af at jo
hidsigere den personrettede polemik, desto større risiko for at pådrage sig
mistænkeliggørelse af egen habitus og egne motiver. Men en sådan
proportionslov ville i det aktuelle tilfælde nok ikke være så farlig for
Betragtningers forfatter. For beskedenhed - omskrevet til bevidsthed om at
verdens uendelighed af facetter aldrig vil kunne bringes på simple formler -
er jo efter alt at dømme baggrunden for Thomas Manns ironiske forbehold.

Men nu vi er ved det: Hvad udelukker, at også Heinrich Mann i
mindre aktivistisk dådrige og salvesfulde stunder, nemlig når han
arbejdede kreativt, kunne være delagtig i samme indsigt?